

Γ'.

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΕΙΣ ΤΑ ΣΟΥΛΙΩΤΟΧΩΡΙΑ
(12 ΙΟΥΛ. - 10 ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ 1958)

ΥΠΟ ΔΗΜ. Β. ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ

Ἡ ἀπόκρημος ἠπειρωτικῆ περιοχὴ τοῦ Σουλίου κεῖται εἰς ὕψος 600 μ. ἀπὸ τῆς θαλάσσης μεταξὺ τῶν ὄρέων Μούργκας (ὑψ. 1.340), Ζαβρούχου (ὑψ. 1.317) καὶ Τούρλιας (ὑψ. 1.082) εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ Ἀχέροντος ποταμοῦ μὲ τὸν παραπόταμον αὐτοῦ Τσαγγαριώτικον. Τὰ πανταχόθεν ὑπὸ φυσικῶν ὀχυρωμάτων τῆς ὄροσειρᾶς τῶν Κασσωπαίων ὄρέων ἀποκεκλεισμένα Σουλιωτοχώρια δὲν συγκοινωνοῦν ἀκόμη μὲ ἄλλα μεγαλύτερα ἠπειρωτικὰ κέντρα εἰμὴ μόνον δι' ἀτραπῶν καὶ ἐπικινδύνων διαβάσεων. Ὁ δὲ προτιθέμενος νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῆς περιφερείας τῶν ὀξυτόμων καὶ μετεώρων αὐτῶν βράχων ὀφείλει νὰ διέλθῃ διὰ στενωτάτων διόδων, ὑψηλῶν σημείων καὶ ἐλιγμῶν ἀνωμάτων, ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ὁποίων βλέπων πρὸς τὴν ἄβυσσον τῶν ἀποτόμως κατερχομένων χαραδρῶν καταλαμβάνεται ὑπὸ σκοτοδίνης. Ὁ ἀνερχόμενος εἰς τὸ Σούλι ἐκ τοῦ χωρίου *Γλυκὴ* διὰ τῆς ἀποκρήμου καὶ δασώδους φάραγγος τοῦ Ἀχέροντος καὶ τῆς *Σκάλας τῆς Τζαβέλαινας*, ἀτραποῦ δυσπροσίτου ἐπὶ χάσματος ὑπεράνω τοῦ Ἀχέροντος, σχηματίζει ἀμέσως ἰδέαν περὶ τῆς ἀγριότητος τῆς φύσεως καὶ τοῦ φυσικοῦ ὀχυροῦ, ὁποῖον τὸ *Σούλι*. Αἱ ὑπώρειαι, ἐφ' ὧν κεῖται, δὲν ἀποτελοῦνται ἀπὸ ὁμαλᾶς κλιτῆς ἀλλ' ἀπὸ βραχώδεις καταπτώσεις, μετὰξὺ τῶν ὁποίων ἀπλοῦνται λεκάναι περικλειστοὶ ἀπὸ βράχους. Ἡ μεγαλύτερα δὲ λεκάνη εἶναι ἡ τοῦ Ἀβαρίκου, ἔνθα τὰ ἐρείπια τοῦ παλαιοῦ χωρίου.

Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ ὑπωρειῶν ἐκφύονται δύο λόφοι δύσβατοι καὶ ἀπόκρημοι, ὁ τῆς *Κιάφας*, ἀπολήγων εἰς ἄκραν ἀπότομον, *Ντάπιαν* τοῦ *Νότη* καλουμένην, καὶ τὸ *Κούγκι*, ὅπου εὐρίσκονται τὰ ἐρείπια τῆς *Ἁγίας Παρασκευῆς*.

Εἰς τὴν δυσπροσίτον ταύτην περιοχὴν ἔκειντο τὰ χωρία τοῦ Σουλίου, ἦτοι τὸ *Σούλι*, ἡ *Σαμονίβα*, ἡ *Κιάφα* καὶ ὁ Ἀβαρίκος κατὰ σειρᾶν, εἰς ἡμίωρον ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν. Ἐκ τούτων σήμερον κατοικεῖται μόνον ἡ *Σαμονίβα*, τὰ δὲ ἄλλα κεῖνται εἰς ἐρείπια, συχναζόμενα ὑπὸ τῶν ποιμένων τῆς *Σαμονίβας*. Εἰς δὲ τὸ μέσον τοῦ Σουλίου καὶ τῆς *Κιάφας* ὑψοῦται ἀπόκρημος ὁ λόφος τοῦ *Κουγκίου*, ἀπέναντι δ' αὐτοῦ ἐπὶ ἐτέρας κορυφῆς τῆς αὐτῆς λοφοσειρᾶς ὁ ναῖσκος τοῦ Ἁγίου Δονάτου, τοπικοῦ Ἁγίου, ἐορταζομένου τὴν 30ὴν Ἀπριλίου, ὁπότε συρρέουν ἐκεῖ ὄλοι οἱ κάτοικοι τῶν πέριξ χωρίων καὶ πανηγυρίζουν. Εἰς

τρίωρον ἀπόστασιν βορείως τοῦ Σουλίου ἐντὸς ββαθείας λεκάνης, σχηματιζομένης ἀπὸ τὰ ὄρη *Βριζάχα* καὶ *Ζαβροῦχος*, καὶ διαρροεμένης ἀπὸ τὸν *Τσαγγαριώτικον*, κεῖνται τὰ χωρία *Ἀνλότοπος* (παλαιότερον *Γκλάβιστα*), *Τσαγγάρι*, *Κουκλιοὶ* καὶ *Φροσούνη* (παλαιότερον *Κορίστιανη*).¹ Ἄπασα ἡ περιοχὴ εἶναι ἄνυδρος καὶ ἄγονος¹. Μόνον ὁ Ἄβαριτικός εἶχε καὶ ἔχει πηγὰς, ἡ δὲ Κιάφα, ἡ Σαμονίβα καὶ τὸ Σούλι ὑδρεύοντο ἀπὸ πηγάδια, μερικὰ τῶν ὁποίων σφύζονται ἀκόμη, χρησιμεύοντα εἰς

Εἰκ. 1. Παρὰ τὸ ἱστορικὸν «Σούλι». Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται τὸ Κάστρον τοῦ Σουλίου παρὰ τὴν «Κιάφαν» καὶ ὁ θρυλικὸς λόφος τοῦ «Κουγκίου».

τὴν ὑδρευσιν τῶν σημερινῶν κατοίκων τῆς Σαμονίβας. Εἰς τὸ Σούλι κατὰ ἐπιτοπίαν παράδοσιν ὑπῆρχον περὶ τὰ τετρακόσια πηγάδια, διὰ τὰ ὑδρεύωνται οἱ κάτοικοι κατὰ τὰς μακρὰς πολιορκίας.

Εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια εἰδικὴν λαογραφικὴν ἔρευναν ἐπραγματοποίησε παλαιότερον, κατὰ τὸ 1933, ὁ μακαρίτης Δ. Λουκόπουλος² ἐκ μέρους τοῦ Λαογρα-

¹ Τὸν τελευταῖον καιρὸν τὰ χωρία *Ἀνλότοπος* καὶ *Κουκλιοὶ* ἐπέτυχον νὰ κατασκευάσουν ὕδραγωγεῖα διὰ τῶν ὁποίων μετοχετεύεται τὸ νερὸ ἐκ μακρινῶν ἀποστάσεων.

² Βλ. Χειρόγρ. Λαογρ. Ἀρχείου, ἀρ. 976. Ἡ συλλογὴ ἀποτελεῖται ἐκ 5 τετραδίων, σχήμ. 8ου μικρ., ἐκ σελ. ἐν ὄλῳ 1.059, περιλαμβάνει δὲ κείμενα ὀλίγων ἁσμάτων, ἀρκετὰς παραδόσεις, ὀλίγα παραμύθια, παροιμίας, αἰνίγματα καὶ ἄλλην ποικίλην ἕλην, ἀναφερομένην εἰς τὴν λαϊκὴν οἰκίαν, τὸν γεωργικὸν καὶ ποιμενικὸν βίον, τὴν μαντικὴν, τὴν δημώδη λατρικὴν, ἀστρολογίαν καὶ τὰ τοπωνύμια. Ἡ συλλογὴ ἐγένετο ἀπὸ τὰ χωρία *Παλιορόφορο*,

φικοῦ Ἀρχείου, γλωσσικὴν δὲ κατὰ τὸ 1957 ὁ κ. Εὐάγγ. Μπόγκας ὁργανωθεῖσαν ὑπὸ τῆς «Γλωσσικῆς Ἑταιρείας»¹.

Πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς συστηματικωτέρας λαογραφικῆς καὶ μουσικῆς ἐρεῦνης τῆς περιοχῆς μετέβην κατ' ἐντολὴν τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν (ἀρ. ἀποφ. 36794/17 - 6 - 58) ἐπὶ ἓνα μῆνα (12 Ἰουλ. - 10 Αὐγ. 1958) εἰς τὰ χωρία Γλυκὺ, Σαμονίβαν, Αὐλότοπον, Τσαγγάριον, Κουκλιούς, Φροσύνην καὶ Ἁγίαν Κυριακὴν².

Τὸ ἔργον μου τοῦτο ἤρχισεν ἀπὸ τὰ χωρία *Γλυκὺ* καὶ *Ποταμιᾶ*, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἀχέροντος. Οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων τούτων ἀσχολοῦνται κυρίως μὲ τὴν γεωργίαν, διότι ἔχουν εἰς τὴν κατοχὴν τῶν εὐφόρους γαίας, ἀρδευομένας ὑπὸ ποταμίων ὑδάτων. Πλησιέστερον οἰκονομικὸν κέντρον μὲ τὸ ὁποῖον συναλλάσσονται εἶναι ἡ κωμόπολις Παραμυθιά, πλὴν δὲ τῆς ἑλληνικῆς ὁμιλοῦν καὶ τὴν ἀλβανικὴν, ἐνῶ οἱ ὄρεινοὶ Σουλιῶται μόνον τὴν ἑλληνικὴν γνωρίζουν. Εἶναι δὲ χαρακτηριστικὸν ὅτι οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων «Γλυκὺ» καὶ «Ποταμιᾶς» τοὺς Σουλιώτας ἀποκαλοῦν «Γκραιίκους». Παρὰ ταῦτα οὗτοι τραγουδοῦν, ὡς καὶ οἱ ὄρεινοὶ Σουλιῶται, καὶ θεωροῦν ἑαυτοὺς Σουλιώτας. Ἐκ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἀδομένων ἁσμάτων ἠχογράφησα 41, κατέγραψα δὲ 17 παραδόσεις, 10 παραμῦθια καὶ ἄλλην ὕλην, ἀναφερομένην εἰς τὸν γεωργικὸν βίον καὶ τὴν λαϊκὴν βιοτεχνίαν. Ἐκ τῶν παραδόσεων ἀξιοσημεῖωτοι εἶναι αἱ ἀναφερόμεναι εἰς «τὸ κτίσιμον τῆς Παναγίας», εἰς τὸν «φόνον θηρίου ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Δονάτου» παρὰ τινὰ πηγὴν τοῦ Ἀχέροντος (εἰκ. 2), εἰς τὴν «Σκάλαν τῆς Τζαβέλαινας», εἰς τὸν «Μᾶρκον Μπότσαρην» κ.ἄ.

Ἐκ τοῦ χωρίου *Γαρδίκι* κατέγραψα 12 κλέφτικα ἄσματα καὶ 6 παραδόσεις, εἶτα δὲ συνέχισα τὸ ἔργον μου εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Σαμονίβας.

Ἐκ τῶν τεσσάρων παλαιῶν χωρίων τοῦ Σουλίου (τοῦ Τετραχωρίου) μόνον ἡ *Σαμονίβα* κατοικεῖται σήμερον ἀπὸ 19 οἰκογενείας, ἕξ ὧν αἱ 18 φέρονται ὑπὸ τὸ ὄνομα *Τόκα*, μία δὲ μόνον ὑπὸ τὸ ὄνομα *Τσελίκου*. Συμφώνως πρὸς ἐπιτοπίαν παράδοσιν, ὁ πάππος τῶν Τοκαίων *Νάσος* κατὰ τὴν φυγὴν τῶν Σουλιωτῶν ἔμεινεν εἰς τὸ Σούλι. Ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῆς τουρκικῆς φρουρᾶς, ὁ ὁποῖος ἐφύλαττεν εἰς τὴν *Κιάφαν*, ἐπέτρεψεν εἰς τὸν *Νάσον Τόκαν* νὰ διαμείνῃ εἰς τὰ ἐρείπια χωρὶς νὰ κτίσῃ οἰκίαν καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον νὰ ὑπηρετῇ ὡς ἀρτοποιὸς τὴν φρου-

Γκιόναλα, Κράβαρη, Λέλοβα, Ρωμανό, Μονκοβίνα, Σιτροῦνι, Σέσοβο, Καμαρίνα, Γλυκὺ καὶ *Σαμονίβα*. Σημειωτέον δ' ὅμως ὅτι ὁ συλλογεὺς δὲν ἀναφέρει ἀκριβῶς τοὺς τόπους κάτωθεν τῶν συλλεγέντων κειμένων οὔτε καὶ πόθεν ἀκριβῶς κατάγονται οἱ πληροφορηταὶ του.

¹ Τὸ χ/φον τοῦ κ. Εὐάγγ. Μπόγκα ἀπόκειται ἐν τῷ Ἱστορικῷ Λεξικῷ.

² Εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἀποστολῆς μου ταύτης συνετέλεσε σπουδαίως ὁ πρῶην ὑφυπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν, βουλευτὴς Θεσσαλονίκης, κ. Νικ. Ἀθανασίου, τὸν ὁποῖον καὶ ἐντεῦθεν εὐχαριστῶ θερμῶς.

ράν. Ὁ Τόκας, μείνας εἰς τὸ Σούλι καὶ λαβὼν γυναῖκα ἀπὸ τὸ *Περχάτι*, ἀπέκτησεν ἕξ αὐτῆς τέκνα, ἑπτὰ ἄρρενα καὶ δύο θήλεα. Ἔγγονοι καὶ δισέγγονοι

Εἰκ. 2. Μία ἀπὸ τὰς πηγὰς τοῦ Ἀχέροντος ὅπου τοποθετεῖ ἡ παράδοσις τὸν φόνον τοῦ θηρίου ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Δονάτου.

τούτου εἶναι οἱ σημερινοὶ κάτοικοι τῆς Σαμονίβας. Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Τόκας οὕτως κατήγετο ἀπὸ τὸ χωρίον *Τόκα τῆς Λάκκας Μπότσαρη*. Κατ' ἄλλην δὲ παράδοσιν ὁ Τόκας ἦτο γύφτος τῶν Ἰωαννίνων, ἕξ οὗ οἱ σημερινοὶ Σαμονιβιῶται¹.

¹ Βλ. τὸ ὑπ' ἀρ. 2277 γρ. τοῦ Λαογρ. Ἀρχείου, σ. 195 (σὺλλ. *Α. Β. Οἰκονομίδου*, 1958).

Δύο τρεῖς τῶν οἰκιῶν τῆς Σαμονίβας διασφύζουν ἐν μέρει τὸν τύπον τοῦ παλαιοῦ Σουλιώτικου σπιτιοῦ, μολοντί καὶ αὐταὶ μετερρυθμίσθησαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους. Δι' ἐπισταμένης παρατηρήσεως τῶν δύο - τριῶν τούτων παλαιῶν οἰκιῶν τῆς Σαμονίβας διεπίστωσα, ὅτι εἰς τὰς παλαιὰς διωρόφους τοῦ Σουλίου οἰκίας σημαντικὸν ἦτο τὸ θολογύριστον κατώγιον ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ἐκτίζετο ἐν δωμάτιον μὲ μικροὺς σιδηροφράκτους φεγγίτας ἀντὶ παραθύρων (κατὰ τὴν παράδοσιν πολλὰ οἰκίαι ἐστεροῦντο ἐντελῶς καὶ τῶν φεγγιτῶν) καὶ πολεμίστρας ἐκατέρωθεν. Μόνον ἡ οἰκία Τζαβέλα λέγεται, ὅτι ἦτο κάπως μεγαλυτέρα ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ χωρία Γλυκὴ καὶ Ποταμιά, τραγουδιστὰς καλλιφῶνους δὲν συνήνησα εἰς τὴν ἱστορικὴν Σαμονίβαν (ἠχογράφησα μόνον 9 μελωδίας ἁσμάτων), ἀλλὰ συνέλεξα ἐνδιαφερούσας παραδόσεις, ὡς ἡ τοῦ «Καλογήρου τοῦ Κουγκίου», ἡ «βίρα ἢ σιγάλα τ' Ἀγίου Δονάτου», ἡ περὶ τῆς «Ἐκκλησίας τοῦ Ἀγίου Ἀρσενίου» καὶ πληροφορίας σχετικὰς μὲ τὸν ποιμενικὸν βίον, τὴν ὑφαντικὴν, μετεωρολογίαν, μαντικὴν καὶ δημώδη ἰατρικὴν. Οἱ κάτοικοι τῆς Σαμονίβας εἶναι πιωχοὶ ποιμένες, βόσκοντες τὰ αἰγοπρόβατά των εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χώρους τοῦ ἐρειπωμένου Σουλίου, τῆς Κιάφας καὶ τοῦ Κουγκίου. Εἶναι δὲ λιτοδαίτοι, ὀλιγαρχεῖς καὶ λίαν σκληραγωγημένοι, ὡς ἦσαν καὶ οἱ θρυλικοὶ πρόγονοὶ των¹.

Πληθὺν ἁσμάτων καὶ καλοὺς τραγουδιστὰς συνήνησα εἰς *Ἀυλότοπον*, ἀπέχοντα τριῶρον ἀπὸ τῆς Σαμονίβας, μὲ 350 περίπου κατοίκους, ἀσχολουμένους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μὲ τὴν κτηνοτροφίαν. Τὰ 50 ἠχογραφηθέντα ἐνταῦθα ἄσματα διασφύζουν τὴν παλαιὰν παράδοσιν τοῦ «κλέφτικου τραγουδιοῦ» εἰς ὅλην τὴν δύναμιν. Οἱ χωρικοὶ τοῦ Αὐλοτόπου, ὡς καὶ οἱ τῶν ἄλλων Σουλιωτοχωρίων, τραγουδοῦν κυρίως κλέφτικα τραγούδια. Αὐτὰ γνωρίζουν ἄνδρες καὶ γυναῖκες, αὐτὰ μανθάνουν ἀπὸ παιδικῆς ἡλικίας καὶ αὐτὰ προτιμοῦν οἰοῦνδῆποτε ἄλλου ἄσματος. Μόνον ὀλίγοι γραῖαι γνωρίζουν, πλὴν τῶν κλέφτικων, καὶ μερικὰς παραλογάς, ὡς τὰ τραγούδια «τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ», καὶ «τοῦ γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας». Ὅργανα μουσικὰ ἐλάχιστοι γνωρίζουν. Ποιμένες τινὲς παίζουν *τζαμάραν* (σιδηρᾶν

¹ Περὶ τῆς ἱστορίας τῶν παλαιῶν Σουλιωτῶν, τῶν ἠθῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἐθίμων, ὡς καὶ περὶ τοῦ τοπωνυμίου *Σούλι* βλ. *Χριστοφ. Περραιβοῦ*, Ἱστορία Σουλίου καὶ Πάργας, Βενετία 1815. Ἄν. Γούδα, Βίοι παράλληλοι, τόμ. Η', ἐν Ἀθήναις 1876. *Rouqueville*, Voyage de la Grèce, τ. II, Paris 1826, σ. 209 κέξ. Ἰω. Φιλήμονος, Δοκίμιον περὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, τ. Β', Ἀθήναι 1859. Ἀθ. Πετρίδης, ἐν Πανδώρα, τ. 18 (1867/68) σ. 265 κέξ. II. Φουρλίκη, Πόθεν τὸ ὄνομα Σούλι. Ἡμερ. τῆς Μεγ. Ἑλλάδος, ἔτ. 1922, σ. 447 κέξ. I. Caragianni, Studii istorice . . . τ. I. Bucur. 1929, σ. 1 κέξ. Γιάννη Μπενέκου, Οἱ ἀληθινοὶ Σουλιῶτες, Ἀθήνα 1958.

φλογέραν)¹. Ἐν Αὐλοτόπῳ πλὴν τῶν ἄσμάτων κατέγραψα καὶ περὶ τὰ 30 παραμύθια ἀπὸ στόματος τῆς Χρύσως Τάση Πήλιου καὶ τοῦ ἐγγόνου της. Ἡ ἐν λόγῳ γραῖα ἔμαθε πλῆθος παραμυθίων ἀπὸ τὸν μακαρίτην πατέρα της, φημισμένον *παραμυθᾶν* τῆς περιοχῆς, αὐτὴ δὲ μὲ τὴν σειρὰν της τὰ μεταδίδει τώρα εἰς τὸν ἐγγονόν της, ὅστις ἔχει τὸ χάρισμα τῆς τερπνῆς διηγήσεως. Τοῦτο εἶναι λίαν εὐχάριστον, διότι ἡ παράδοσις ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ χωρεῖ φυσικώτερον ἀπὸ πάππου ἢ μάμμης πρὸς ἐγγονον, παρὰ ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱόν. Τοιοῦτοτρόπως δὲ δυνάμεθα νὰ ὑπολογίσωμεν, ὡς ὑποστηρίζει ὁ Ranke, πόσες φορὲς ἓνα παραμῦθι ἐν τοιαύτῃ ἀλληλουχίᾳ παραδόσεως ἤλλαξε τὸν φορέα του διὰ νὰ ἀναχθῆ μέχρι τοῦ μεσαιῶνος. Εἶναι ἐκπληκτικὸν πράγματι πόσον ἐγγὺς πρὸς τὰς πηγὰς εὐρισκόμεθα ἐνίστε καὶ τώρα ἀκόμη².

Ἐνδιαφέρουσαι εἶναι καὶ αἱ ἐκ τοῦ αὐτοῦ χωρίου εἰδήσεις τῆς λαϊκῆς λατρείας, ὅπως π. χ. αἱ σχετικαὶ μὲ τὰς μεταμφιέσεις κατὰ τὰς Ἀπόκρως (τὰ «προσώπεια»).

Τὸ χωρίον *Τσαγγάρι*, πρὸς δυσμὰς τοῦ Αὐλοτόπου κείμενον, ἀριθμεῖ περὶ τὰς 50 οἰκογενεῖας μὲ 340 περίπου κατοίκους. Ὡς δ' ἡ Σαμονίβα καὶ ὁ Αὐλοτοπος, οὕτω καὶ τὸ Τσαγγάρι εἶναι ποιμενικὸς συνοικισμὸς μὲ ὀλίγα χωράφια πρὸς καλλιέργειαν δημητριακῶν. Ἐν Τσαγγαρίῳ, ἀντιθέτως πρὸς τὴν Σαμονίβαν, σπανίως συναντᾶ κανεὶς οἰκίας διωρόφους. Ἐπίσης καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ εἰς τὰ ἄλλα Σουλιωτοχώρια, αἱ γυναῖκες μαυροφοροῦν κατ' ἔθος, ἀνεξαρτήτως ἂν πενθοῦν ἢ ὄχι. Μόνον αἱ νεάνιδες ἤρχισαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη νὰ φοροῦν φορέματα μὲ ἀνοιχτότερα κάπως χρώματα, ἀλλὰ καὶ πάλιν δὲν παύουν καὶ αὐταὶ νὰ φοροῦν εἰς τὴν κεφαλὴν μαύρην μανδήλιαν, ὡς αἱ καθ' ἡλικίαν μεγαλύτεραί των. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, ἐκτὸς 14 ἠχογραφηθέντων ἄσμάτων, κατέγραψα ἐνδιαφέρουσας παραδόσιν διὰ τὸν ὡς προδότην θεωρούμενον Πήλιον Γούσην, ὀλίγα παραμύθια καὶ τινὰ γαμήλια ἔθιμα.

Τὸ βορείως τοῦ Αὐλοτόπου χωρίον *Κουκλιοὶ* περιλαμβάνει περὶ τὰς 70 οἰκογενεῖας μὲ 370 κατοίκους, ἐξ ὧν οἱ περισσότεροι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κτηνοτροφίαν, ὀλιγώτεροι δὲ μὲ τὴν κηπευτικὴν. Ὁ πληθυσμὸς ἐνταῦθα θὰ ἠδύνατο νὰ ζήσῃ καλύτερον, ἐὰν ὑπῆρχον δυνατότητες καὶ συγκοινωνία πρὸς ἐκμετάλλευσιν τῆς ξυλείας τῶν πέριξ δασῶν. Ἐκ τῶν 9 ἠχογραφηθεισῶν ἐνταῦθα μελωδιῶν ἰδιαίτερον διαφέρον παρουσιάζει ἡ τοῦ ἄσματος «τοῦ νεκροῦ ἀδελφοῦ».

Τὸ χωρίον *Φροσούνη*, ἀπέχον τριῶρον ἀπὸ τοὺς Κουκλιούς, σύγκειται ἐξ 62

¹ *Φλόερα* λέγουν τὴν σχηματιζομένην ἀπὸ ὀστοῦν πτέρυγος ἀετοῦ ἢ ἄλλου ἀρπακτικοῦ πτηνοῦ, κοινῶς *δρονιου*.

² Βλ. Γ. Ἀ. Μέγαν ἐν Λαογρ., τ. 17 (1957/58) σ. 332.

οικογενειῶν μὲ 411 κατοίκους, ἔξ ὧν ἄλλοι ἀσχολοῦνται μὲ τὴν κτηνοτροφίαν, ἄλλοι μὲ τὴν γεωργίαν καὶ ἀρκετοὶ ὡς ἐργάται εἰς διάφορα παραγωγικὰ χωρία. Ἐνταῦθα ἠχογράφησα 15 ἄσματα. Κατόπιν μεταβὰς εἰς Ἁγίαν Κυριακὴν (Πόποβον) ἠχογράφησα 2 μελωδίας καὶ κατέγραψα 9 ἄσματα, 8 παραδόσεις καὶ ἕτερον ὕλικόν, ἀναφερόμενον εἰς τὸν ποιμενικὸν βίον. Τέλος ἐπισκεφθεὶς τὴν κωμόπολιν Παραμυθιὰν ἐβοηθήθην εἰς τὸ ἔργον μου ὑπὸ τοῦ δημοδιδασκάλου κ. Σπ. Μουσελίμη, τὸν ὁποῖον εὐχαριστῶ θερμῶς καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Κατέγραψα ἐνταῦθα¹ 40 κείμενα γαμηλίων ἁσμάτων καὶ ἠχογράφησα δημῶδεις μελωδίας.

Οὕτως εἰς τὰ Σουλιωτοχώρια ἠχογράφησα ἐν ὄλῳ 170 μελωδίας δημοδῶν ἁσμάτων καὶ χορῶν, κατέγραψα δ' εἰς 4 τετράδια, σχήματος 8ου μεγάλου, ἐκ σελίδων 630, κείμενα δημοδῶν ἁσμάτων 225, παραδόσεις 72, παραμῦθια 44, παροιμίας 20, αἰνίγματα 39, μύθους 2 καὶ ἕτερον ὕλικόν, ἀναφερόμενον εἰς τὴν κοινωνικὴν ὀργάνωσιν, ἐνδυμασίαν, οἰκίαν, μετεωρολογίαν, μαντικὴν, μαγείαν, δημῶδη ἰατρικὴν, λατρείαν, τὸν γεωργικὸν καὶ ποιμενικὸν βίον, τὰ ὀνόματα, τὰ περιπαίγματα, τὰς τροφάς, τὸ παιδίον, τὸν γάμον καὶ τὴν τελευτήν. Ἡ συλλογὴ αὐτὴ κατατεθεῖσα εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον κατεγράφη ὡς χ/φον ὑπ' ἀρ. 2277.

Χαρακτηριστικὴ ἰδιαιτέρως εἶναι ἡ κοινωνικὴ ὀργάνωσις τῶν κατοίκων τῶν χωρίων τούτων. Παρ' αὐτοῖς τὸ αἶσθημα τῆς φιλοξενίας εἶναι ἰδιαζόντως ἀνεπτυγμένον. «*Ὅποιαν πόρτα κι ἂν κρούσης θὰ σὲ καλοδεχθοῦν*». Καὶ ἂν θὰ ὑπάρξουν δυσκολίαι λόγῳ ἐνδείας, ὁ ξένος θὰ καταλύσῃ εἰς τὴν εὐπορωτέραν οἰκίαν μετὰ προηγουμένην τῶν κατοίκων συνεννόησιν. Τὸ σῦνηθες κέρασμα εἶναι οὔζο μὲ τυρί. Ἡ τράπεζα τοῦ φαγητοῦ εἶναι πολὺ χαμηλὴ, καθίσματα δὲν ὑπάρχουν (κάθηνται σταυροπόδι). Σὲ ὑποδέχονται εἰς τὸ καλύτερον καὶ τὸ κυριώτερον τῆς οἰκίας δωμάτιον, τὸν «*μουσαφιρ ὀντᾶ*». Διὰ κλίνην χρησιμοποιοῦν μάλλινα στρώματα καὶ τρίχινα σκεπάσματα τοῦ ἀργαλειοῦ — οἱ εὐπορώτεροι βελέντζες —, πὺν στρώνουν κατάχαμα εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ δωματίου. Μαξιλάρια ὀλίγα σπίτια διαθέτουν.

Ἡ γυναῖκα εὐρίσκεται εἰς πολὺ μειονεκτικὴν θέσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἄνδρα, ὡς καὶ ἀπέναντι τοῦ πενθεροῦ καὶ τῆς πενθερᾶς. Αὐτὴ θεωρεῖται σχεδὸν δούλη εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀνδρός, ἐνῶ φροντίζει καὶ κάμνει τὸ ζύμωμα, τὸ μαγείρευμα καὶ τὴν πλύσιν. Πηγαίνει κατὰ τὸ θέρος εἰς τὸν «*λόγγον*» καὶ κόβει ξύλα διὰ τὸν χειμῶνα. Τὰ ξύλα αὐτὰ «*ζαλώνεται*» (=φορτώνεται εἰς τὴν πλάτην) καὶ τὰ φέρει

¹ Ἐν Παραμυθίᾳ ἐβοηθήσα καὶ τὴν ἀποσταλείσαν ἐκεῖ ὑπὸ τῆς Διευθύνσεως τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Ἀμερικανίδα μουσικολόγον κ. Barbara Krader πρὸς συλλογὴν παρ' αὐτῆς δι' ἠχογραφήσεως δημῶδους μουσικῆς.

εἰς τὸ σπίτι, καθὼς «ζαλώνεται» καὶ τὴν βαρέλαν, περιέχουσαν 18 - 20 ὄκ. νεροῦ, τὴν ὁποίαν φέρει ἀπὸ μεγάλης συνήθως ἀποστάσεως, ὅπου ἡ πηγὴ ἢ ἡ βρύσις ἐκ τῆς ὁποίας ὑδροῦται τὸ χωρίον. Ἡ γυναῖκα θὰ φέρῃ φαγητὸν εἰς τοὺς ἄνδρας εἰς τὸν ἀγρὸν ἢ εἰς τὴν στάνην. Κάποτε καὶ ὀργώνει, σπανιότερον δὲ μεταβαίνει εἰς τὴν στάνην διὰ νὰ βοσκήσῃ τὸ κοπάδι. Ὅλας αὐτὰς τὰς ἐργασίας τὰς ἐπιμύζεται μόνις ὑπανδρευθῆ. Οἱ γονεῖς τοῦ συζύγου τῆς δικαιοῦνται νὰ τὴν παρατηροῦν, κάποτε καὶ νὰ τὴν δέρουν, χωρὶς αὐτὴ νὰ ἔχη τὸ δικαίωμα νὰ διαμαρτυρηθῆ.

Ἐνῶ ἐτοιμάζει τὸ τραπέζι, οὐδέποτε κάθεται νὰ συμφάγῃ μετὰ τοῦ ἀνδρός τῆς, καὶ ὅταν ἀκόμη τὸ σπίτι ἔχη φιλοξενούμενον. Εἰς τὸ τραπέζι δύναται νὰ παρακαθῆσῃ ἐνήλικος υἱός. Καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ φαγητοῦ ἡ γυναῖκα μένει ὀρθία καὶ ἀναμένει ἐντολὰς ἀπὸ τὸν σύζυγον. Εἶναι ἀμίλητη, πειθαρχικὴ, ἄνευ πρωτοβουλίας καὶ γνώμης.

Ὡς πρὸς τὸ ἔνδυμα συνεχίζεται ἡ παλαιὰ παράδοσις. Αἱ γυναῖκες ὑφαίνουν εἰς τὸν ἀργαλειὸν τὰ ἐσώρρουχα καὶ ἐξώρρουχα, τὰς κλινιστρομνάς καὶ τὰ σκεπάσματα τῶν. Τῆς κόρης κυριώτατον καθήκον κατὰ τὴν νεανικὴν ἡλικίαν εἶναι νὰ ὑφάνῃ τὴν προῖκα τῆς, τὴν ὁποίαν στοιβάζει ἐπὶ κασσέλλας. Τὸ σύνολον τῆς προικὸς λέγεται «γίκος». Τὰ ζῶα παρέχουν τὰ ἔριον διὰ τὸ ἔνδυμα καὶ πάντα σχεδὸν τ' ἀναγκαῖα διὰ τοὺς ποιμένας. Ὅλίγα πράγματα ἀγοράζουσι οὗτοι ἀπὸ τὴν Παραμυθιὰν ἢ ἄλλας πόλεις τῆς Ἠπείρου.

Ὁ ὅλος βίος ἐνταῦθα διακρίνεται ἀκόμη διὰ τὴν συντηρητικότητά του. Ἡ ἔλλειψις συγκοινωνίας καὶ ἐπικοινωνίας μετὰ μεγαλυτέρων κέντρων τοὺς κρατεῖ μακρὰν τῶν ἐπιδράσεων τοῦ συγχρόνου μηχανικοῦ πολιτισμοῦ. Τὰ τραγούδια τῶν — τὰ κλέφτικα — ἐξυμνοῦν τοὺς ἥρωας καὶ τὴν ἀνδρείαν τῶν παλαιῶν τῶν προγόνων. Ἄν δὲ κανὲν νεώτερον τραγούδι δημιουργηθῆ, γίνεται ἐπὶ τῇ βίσει παλαιότερου προτύπου, καὶ οὕτω συνεχίζεται ἀκόμη ἀδιάσπαστος τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἢ συντήρησις μὲ τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὸ χρῶμα τοῦ θρυλικοῦ ιστορικοῦ παρελθόντος.